

ملاحظات اخلاق علمی و عملی در زندگی و آثار ابن سینا

دکتر امید آسمانی^{۱*}، دکتر علی محمد ساجدی^۲

مقاله باز آموزی

چکیده

ابو علی سینا، دانشمند ایرانی مسلمان، عارف و فیلسوف بزرگ سده ی چهارم است که شهرتی جهانی دارد. علی رغم بررسی های فراوان درباره آرای وی در زمینه های مختلف علمی، پژوهش در خصوص نگرش اخلاقی این دانشمند بزرگ، کمتر صورت پذیرفته است. لذا در این مقاله سعی شده است تا با گذری بر شرح های معتبری که از دوران حیات بوعلی بجا مانده، و نیز با غور در بعضی از آثار مکتوب وی، منشوری اخلاقی تحت عنوان «منشور اخلاق عملی ابن سینا» برای استفاده ی پزشکان و سایر علاقمندان و اخلاق پژوهان تنظیم گردد. بدیهی است شیوه پژوهش در چنین موضوعاتی کتابخانه ای و سند پژوهی است.

مفاد این منشور در سه بخش: اخلاق علمی، اخلاق در سیره یا اخلاق عملی و اخلاق پزشکی ترتیب یافته است که فشرده ی آن چنین می باشد:

در قسم نخستین، کوتاه سخن این که: از جدّیت او در فراگیری تمام دانش های مؤثر زمان خود در سنین نوجوانی، فراست و دقتی که در یادگیری این علوم بخرج می دهد و رغبت وی در مصاحبت با سایر اندیشمندان و... سخن به میان آمده است. در قسم دوم، توجه وی بر عناصری اخلاقی همچون ادب حضور در ساحت قدس خدا و پیامبر، قدرشناسی از نعم الهی، درایت و تدبیر عالمانه، توکل، تقوا و خلوص نیت، سفرهای مطالعاتی برای کسب دانش و تجربه بیشتر و... و در قسم سوم، تأکید وی بر نقش ورزش در سلامتی جسم و جان آدمی، تأکید بر استنشاق هوای پاک، رعایت اعتدال در تأمین نیازهای بدن، پایین آوردن سطح توقعات و چشم داشت های مادی از بیماران، پرهیز از هر نوع شتابزدگی در تشخیص، معاینه و... مورد اشاره قرار گرفته است.

کلیدواژگان: ابوعلی سینا، منشور اخلاقی، اخلاق علمی، اخلاق عملی، اخلاق پزشکی.

مقدمه

آدینه ی رمضان ۴۲۸ در جنوب شهر همدان در ۵۸ سالگی وفات یافت و در همان جا که اینک آرامگاه اوست به خاک سپرده شد. (۱) اگر چه در مسائل جزئی چون تاریخ ولادت و وفات او اختلاف است، اما در آثار عمیقی که تا به امروز

حسین ابن عبد الله، ملقب به ابو علی سینا یا ابن سینا از بزرگترین دانشمندان ایرانی در دوره های اسلامی، در سوم صفر ۳۷۰ در قریه ای از بخارا ولادت یافت و در

* PharmD، دانشجوی PhD اخلاق پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شیراز، دانشکده پزشکی شیراز، گروه اخلاق و فلسفه سلامت، شیراز، ایران
 ۲- PhD فلسفه اخلاق و کلام اسلامی، استادیار دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز، پردیس ارم، ساختمان شماره ۲، گروه الهیات و معارف اسلامی، شیراز، ایران
 نشانی: شیراز، میدان امام حسین، دانشکده پزشکی شیراز، گروه اخلاق و فلسفه سلامت، کد پستی: ۷۱۳۴۸۵۲۱۸۵
 تلفن و نمابر: ۰۷۱۱-۲۳۰۸۹۸۰
 نویسنده ی مسئول: امید آسمانی
 صندوق الکترونیکی: Asemanio@sums.ac.ir

مطالعه‌ی کتابخانه‌ای و تحلیلی، در میان منابع موجود، در حد امکان، از منابع دست اول، مستقیم و مورد اطمینان استفاده شود.

بوعلی چگونه مسلمانی است؟

تقریباً شکی نیست که مذهب بوعلی تشیع است. استاد ضیاء الدین درّی در کتاب رسائل ابن سینا به دوازده دلیل، این مطلب را ثابت کرده‌اند. (۶) همچنین شکی وجود ندارد که شیخ در مقام عمل به دین و دستورات دینی بسیار پایبند بوده است؛ آثار وی در جهت تلاش برای شناساندن و اثبات حقانیت نبوت، امامت و معاد (۶) و دو بی‌تی‌ای که در زمان حیاتش در پاسخ به آنان که کافرش خواندند سروده است نیز دالّ بر ارادت وی به ساحت دین است: (۱، ۶)

کفر چو منی گزاف و آسان نبود
محکم تر از ایمان من ایمان نبود
در دهر چو من یکی و آن هم کافر
پس در همه دهر یک مسلمان نبود

با این وجود، گاهی توصیفات و توضیحاتی بر بوعلی روا داشته‌اند که در دید یک مسلمان معمولی هم چندان خوشایند نمی‌آید: شراب خواری، خوشگذرانی و عیاشی و حتی کافر خواندن وی و تهمت‌هایی (چون آتش زدن کتابخانه‌ی سامانی) که در دوران حیات و حتی پس از آن بر وی جاری ساختند، از آن جمله است. ادعای ترک و یا عرب بودن بوعلی نیز مثالی دیگر از ادعاهای زمان حاضر است. (۷، ۸) تاریخ همواره ثابت کرده است که هر مقدار شخص باهنر تر و عالم تر باشد، بیشتر مورد شماتت دشمنان واقع می‌شود و لیکن اگر شخص خمول و مهمل باشد چندان محل توجه قرار نمی‌گیرد. (۶) از جمله علی رغم باور بسیاری، تفکر در تضادها و اوهامی که درباره‌ی بوعلی، چه در مثنوی و زندگی و چه در آثارش، از زمان حیاتش تا به امروز می‌توان یافت، می‌تواند سنگینی بی‌قدر کفه‌ی نادرستی ادعاها را در ترازوی قضاوت در مقابل وزین بودن کفه‌ی پاکی او در بسیاری در موارد مطرح شده آشکار می‌کند و وظیفه‌ی ما تحصیل‌کردگان

در علوم مختلف مانند فلسفه، منطق و پزشکی در سراسر عالم هستی گذاشته است، اختلافی وجود ندارد. وی در مغرب و مشرق زمین شهرتی فراگیر دارد. (۲-۴)

بررسی اجمالی در شروح موجود از بوعلی سینا، مانند آنچه که شاگردش جوزجانی (گوزگانی) از استاد خود نگارش کرده است (رساله‌ی سرگذشت) (۵) و همچنین آثار وی، (۱) همه از وجود دقت نظر، هوش سرشار، شناخت توان خویشتن، تلاش بسیار در راه علم و غنیمت شمردن وقت دلالت دارند. شاید اگر اظهار کنیم که از هیچ قسم نمی‌توان شیخ را طرف مقایسه با دیگر حکما قرار داد غلو نکرده باشیم؛ نه از حیث شدت ذکاوت و قوه فهم و کیاست و نه از حیث جدّیت در کار و تحمل بر متاعب و مشقات؛ شیخ با آن همه گرفتاری و تشویش خاطر، آنی از تألیف و تدریس دست نکشیده و فارغ ننشسته است. (۶) با این توصیفات، در مقاله‌ی حاضر سعی شده است تا با الگوگیری از سیره‌ی عملی قابل اطمینان و بجا مانده از زندگی وی و آثار ارزشمندش، منشوری اخلاقی تحت عنوان «منشور اخلاق عملی ابن سینا» در سه بخش اخلاق علمی، اخلاق در سیره (اخلاق عملی) و اخلاق پزشکی استنتاج و تدوین گردد. به دلیل اینکه در تدوین این منشور اخلاقی، باید ابعاد مختلفی از جنبه‌های علمی، عملی و حتی امور پزشکی مد نظر قرار می‌گرفت، لذا بین متن‌هایی که در هر یک از بخش‌های سه‌گانه‌ی مذکور که از منابع گوناگون جمع‌آوری شده است، پیوند ظاهری وجود ندارد و این در حالی است که همگی در محتوا به یک غایت میرسند: بنابراین هدف نهایی تمام برداشت‌ها در بخش اول (اخلاق علمی) توجه به اهمیت علم‌آموزی و تعلیم دیگران، در بخش دوم (اخلاق در سیره (اخلاق عملی))، راه و روش، رفتار، برنامه‌ریزی، نیت و غایت در زندگی یک فرد علمی و در بخش سوم (اخلاق پزشکی) نمونه‌هایی از رعایت اخلاق در امور درمانی می‌باشد. روش کار بدین صورت بوده است که نتیجه یا نتایج عملی برآمده از هر متن - که شامل شرح‌ها و آثار و دست‌نوشته‌های بوعلی سینا می‌شود - در ادامه‌ی آن ذکر شده است. سعی ما بر این بوده است تا در این

هدف، تذکری به خواننده می باشد تا پایه های منشور اخلاقی پیش رو را سست نپندارد.

ملاحظات اخلاق علمی و عملی در زندگی و آثار ابن سینا

در تدوین این متن، بخش هایی از زندگی و آثار موجود از بوعلی سینا بصورت برداشت مستقیم ذکر شده و بلافاصله پس از آن، تحلیل اخلاقی آن، به عنوان نتیجه یا نتایج برآمده از متن، آورده شده است.

بخش نخست - اخلاق علمی

در این بخش سعی شده است تا ملاحظات اخلاقی مرتبط با مطالعه و انجام امور علمی از دید ابن سینا مورد بررسی و تحلیلی ساده قرار گیرد:

چون عمر بوعلی به شانزده سال رسید بر آن شد تا در آنچه خوانده بود دوباره نظر کند و معلومات و محفوظات خود را نظم و ترتیب بدهد. پس، قریب یک سال و نیم از ایامی را که همسالان او در بازی های کودکانه می گذراندند را منحصر به مطالعه ی کتب و یادداشت مطالب و اعاده ی تحقیق در منطق و جمیع اجزای فلسفه کرد. (۱)

بوعلی لذت تحصیل علم و ارزش آن را از همان ابتدای زندگی چشید و ابراز علاقه ی او در این راه مورد حمایت تشویق و راهنمایی پدر قرار گرفت.

بوعلی ضمن آنکه به آموزش طب ادامه می داد، از تعلیم دیگران غافل نبود. در این حال از درمان بیماران نیز سر باز نمی زد. در این دوران با توجه به حصول امتیاز «حق الروایه» در پزشکی، در مطبش شروع به مداوای بیماران نمود. (۱۰، ص ۱۲۶-۱۲۷) در مسیر این مکاشفه و کاوش از آموختن فقه و مناظره در خدمت اسماعیل زاهد نیز کوتاهی نمی کرد. در احوال وی آمده است که در خوارزم با دانشمندانی چون ابوریحان بیرونی و ابوسهل مسیحی و ابونصر عراق معاشرت و مجالست داشته (۱۱) و برای بهره بردن از محضر دانشمندان و فضلا، سفرهایی هر

را در تلاش برای پاک کردن سره از ناسره و شناخت واقعیت ها دو چندان می نماید.

استاد ضیاء الدین درّی در کتاب رسائل، به زیبایی از تنزیه ی شیخ بوعلی از آلودگی به شرب خمر مانند رهایی وی در بسیاری دیگر از تهمت ها دفاع می کند. (۶) لازم به ذکر است که نگارندگان نه قصد معصوم جلوه دادن شیخ را دارند و نه بحث در دفاع از این ادعاها، چرا که خود حدیثی مفصل است؛ اما در برداشت اخلاقی از سیره ی علمی و عملی شیخ بوعلی، برخورد علمی و نتیجه گیری منطقی با این گونه مسائل را یک ضرورت می دانند؛

اهمیت شناخت تضاد ها در تدوین منشور اخلاقی

در اینجا تنها با بسط مختصری از قسمتی از کلام استاد درّی به عنوان یک نمونه، مطالعه ی بیشتر را به خواننده ی محترم می سپاریم: در شرحی که بوعلی از خود و به قلم شاگردش جوزجانی بیان داشته است، (۵) پس از بیان استعانت از خداوند -با خواندن نماز در مسجد جامع شهر- در حل مسائل دشوار، از نوشیدن ساغری از باده و سپس گشایش در حل آن مسائل در خواب صحبت می کند؛ این در حالی است که هر مسلمانی طبق دستور اکید قرآن و سنت از حرمت شرب خمر آگاهی دارد.؛ چگونه ممکن است شراب خواری چون بوعلی!! به مقامی رسیده باشد که مقامات العارفین (۹) وزین و ارزشمند او زبانزد خاص و عام باشد؛ و یا چگونه ممکن است در نامه هایی که به عارفان و دانشمندان زمان خود از جمله ابو سعید ابی الخیر، عارف نامی آن زمان نوشته، مخالف آنچه را انجام می داده و اعتقاد داشته، پند داده باشد. (۶) سیری -همراه با احتیاط- در نوشتار بعضی از محققان غربی چون جورج بی. کوچ (۱۰) درباره ی زندگی بوعلی و حتی نظرگاه او درباره ی دلایل شیخ در تجویز شراب به عنوان دارو جالب توجه است. با این حال تأکید می کنیم که هدف نگارندگان در این مقاله نه اثبات برائت بوعلی از این ادعاها بوده است و نه قصدی در نقد زندگی وی داشته اند؛ بلکه

۱- در این خصوص به تناقض موجود در این عبارات با ذکر حدیثی از ائمه معصومین علیهم السلام اشاره می کنیم که رابطه شراب خواری و نماز و گشایش حاصل از آن نماز را به خوبی بیان می کند: لا تقبل صلاةً شارب الخمر اربعین یوماً الا ان یتوب. (مستدرک الوسائل، ج ۱۷، ص ۵۷)

او را، کلید فرار از ناامیدی ها در مسائل دشوار می دانست. علم آموزی را برای خدا می خواست و همین امر عامل پذیرشش در درگاه ایزدی و مایه ی سربلندی و برکت او و آثارش شده بود. همواره شکر نعمت «علم» و «علم آموزی» را به نحوی که شایسته ی شأنش بوده، به جا آورده است. به اساتید خود احترام کرده و مصداق کلام زیبایی منسوب به امیر المؤمنین علیه السلام: من علمنی حرفاً فقد صیرنی عبداً، رفتار کرده است.

ابن سینا می گوید: (در کتابخانه ی سامانیان) با کمال جدیت شروع به مطالعه کردم؛ ارزش هر مؤلف و مصنفی را متناسب با ارزش علمی کارش می سنجیدم، باید بگویم که درهای دیگری از دانش به روی من باز شد؛ بدین ترتیب در عمر هجده سالگی از مطالعه ی تمام علوم متداول در دنیای آن روز فارغ شدم و دیگر نیازی به مطالعه نماند. (۵) او می دانست که تفکر در ضمن آموختن، مهم تر از آموختن محض بدون تفکر است. شیخ می دانست که علم آفرینی، تنها در سایه ی تفکر حاصل می شود.

شیخ به طور قطع یکی از فصحا و ادبای بزرگ ایران می باشد. در اینجا مقصود شناسایی شیخ از نظر ادب فارسی و تازی نیست، اما باید دانست که یکی از علل شهرت کتاب ها و آثار طبی شیخ به واسطه ی فصاحت کم نظیری است که در آنها دیده می شود. (۱۲)

بوعلی سینا به ارتقای فصاحت و بلاغت ادبی خود اهمیت فراوان می داد؛ چرا که به اعتقاد نگارندگان، اندیشمندی که نداند چگونه فکر و کلام خود را به رشته ی تحریر در آورده و با مخاطبش مطرح کند، ارزش کار علمی او کم رنگ شده و ناشناخته باقی می ماند. وی به زبان های مهم علمی زمان خود، عربی، مجهّز بود. می دانست که انتقال و درک صحیح علوم وابستگی زیادی به زبان بیان آنها دارد. با این حال، اصالت زبان ملی و مادری خود را نیز مورد توجه قرار داده است.

بخش دوم - اخلاق در سیره (اخلاق عملی)

نگارندگان همواره سعی کرده اند تا زوایای پنهان و آشکار سیره ی عملی بوعلی در زندگی را به عنوان یک

چند دشوار نیز داشته است. عزیمت وی از گرگانج به گرگان از آن جمله می باشد. (۱۲) آثار و بیانات بوعلی نشان می دهد که وی در میان حکمای ایرانی و یونانی، نسبت به ابونصر فارابی و ارسطو احترامی بزرگ قائل بوده است. (۱۱)

بوعلی در انتقال آموخته های خود به دیگران بخل نمی ورزید و کوتاهی نمی کرد. ^۲ گستره و تبّخر علمی خود را تا آنجا که در توان داشته افزایش داده و از مناظرات علمی علاوه بر مطالعات شخصی، تا حد امکان بسیار بهره برده است؛ چرا که نظرگاه دیگران، افق فکری او را روشن تر می کرده است.

وی به دیدار و ارتباط علمی با دانشمندان و اساتید عالی رتبه ی زمان خود بسیار راغب بوده است؛ رنج سفر را در این راه با جان و دل پذیرفته و حدیث پیامبر عظیم الشأن اسلام صلی الله علیه و آله وسلم: «اطلب العلم و لو بالصّین» را سر لوحه ی زندگی علمی خود ساخته بود. او می دانست که پیشرفت های علمی وابسته به چند اصل است: سخت کوشی، انتخاب اساتید شایسته، توکل و مناعت طبع در انتخاب هدف و مهم تر از همه، اخلاق. بوعلی همواره به این صفات مزین و الگوی شاگردانش بوده است.

پس از خریداری آن کتاب (اغراض مابعد الطبیعه ابو نصر فارابی) به ارزشش پی برد و با شتاب فراوان به خواندن آن مشغول شد و حل معمای خود (عدم درک کامل متن کتاب مابعد الطبیعه ارسطو پس از چهل بار مطالعه ی آن بخاطر ترجمه های تحت اللفظی اصطلاحات فلسفی (۱۰)، ص ۵۷)) را در آن یافت. از این باب مال بسیاری را به تهی دستان صدقه داد (۱۳) و چنان که ذکر شده است، اعتراف وی (بوعلی) به قدردانی از فارابی را با علاقه در نوشته های خود ثبت کرده است. «(۱۴) بو علی می گوید: هر گاه به مسأله ی دشواری بر می خوردم، وضو می گرفتم، به مسجد می رفتم و دست به دعا و مناجات بر می داشتم. (۵)

بوعلی ضمن آنکه نهایت تلاش خود را در فهم نادانسته ها به کار می بست، توکل بر خداوند دانا و استعانت دائم از

۲- امام علی علیه السلام می فرمایند: زکات العلم نشره.

الگوی اسلامی مورد بررسی قرار بدهند. توجه وی به عناصر اخلاقی همچون ادب حضور در ساحت قدس خدا و پیامبر، قدر شناسی از نعم الهی، درایت و تدبیر عالمانه و ... از موارد قابل ذکر است:

این مباحث برای ابن سینا باقی ماند که اگر او به اهمیت یک پدیده ی پزشکی یا وظایف الاعضاء پی نمی برد، سکوت می کرد یا صریح می گفت که از چگونگی این پدیده بدون اطلاع هستم. (۱۰، ص ۱۴۵)

شیخ الرئیس همواره می دانسته که علم او چشمه ی کوچکی از دریای علم بی پایان خداوند است؛ لذا هر چه بداند، باز در مقابل این دریا، هیچ نمی داند، اینجاست که از گفتن نمی دانم، شرم ندارد.

ابن سینا پس از معالجه ی امیر نوح بن منصور سامانی (زمامدار بخارا)، نزد وی مقام و منزلتی ارجمند یافت. در این حال از امیر اجازه ی ورود به کتابخانه ی بزرگ سامانیان را خواست و وی، این اجازه را به او داد. (۱۳) اتفاقاً این کتابخانه کاملاً سوخت و دشمنان این آتش سوزی را به ابن سینا نسبت دادند. پس از این واقعه، بوعلی به تألیف و تصنیف کتب پرداخت. (۱۰، ص ۶-۲۷۵، ۱۱) وسعت آثار او با توجه به حوادث و اشتغالات سیاسی، مایه ی تحسین است. کتاب شناسی ابن سینا بیش از دویست عنوان کتاب را شامل می شود. (۱، ۶، ۱۵) آثار او که تأثیری ژرف در مغرب زمین در سده های میانه و در مشرق زمین تاکنون گذاشته است، همه ی قلمرو های فلسفه و علوم آن زمان را شامل می شود. (۱۴)

ابن سینا مادیات و مقام های فنا پذیر را وسیله ی توقف علم آموزی خود قرار نمی داد و نهایت درایت و تدبیر را در دسترسی به منابع علمی روز به کار می بست. ما حاصل عمر علمی خود را -آموخته ها، تفکرات، پیشنهادات، نظرات و غیره- به شایستگی، ثبت و نگهداری می کرد و در اختیار دانشجویان و دانش پژوهان قرار می داد. او می دانست که نوشته ها ماندگار تر و انتشار آنها آسان تر است. نهایت تلاش خود را در شناخت توانایی هایش و برنامه ریزی برای استفاده از آنها، به کار می بست. در همسایگی من مردی پاک سرشت و فقیه به نام ابوبکر

برقی از اهل خوارزم می زیست. او از من شرح کتاب های حکمت را خواست و من کتاب «الحاصل و المحصول» را تقریباً در بیست جلد برایش نوشتم. باز هم برای او کتاب «البر و الاثم» را در اخلاق تألیف کردم. (۱۶) بوعلی تصنیف کتاب طب را نیز به درخواست بعضی دوستان، آغاز کرد. (۱۷) وی در ابتدای کتب خویش از جمله کتاب رگ شناسی، بر آفریدگار عالم، پیامبر گزیده (محمد) صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت گرام علیهم السلام و یاران او صلوات الله علیهم اجمعین درود بی پایان می فرستد و در آخر کتاب اظهار می دارد که آنچه گفته کلیات است و تفصیل ها را به توفیق یافتن از حضرت حق تعالی برای نگارش در آینده موکول کرده است. (۱۸) شیخ همچنین، ارادتی مخلصانه و عمیق به پیشوایان اسلام، بخصوص حضرت علی علیه السلام دارد؛ چنان که می گوید: «علی بین الناس کالمعقول بین المحسوس» (۱۹) و این لطیف ترین تعبیر فیلسوفانه و زیباترین تحلیلی است که در بزرگداشت شأن والای آن حضرت به کار رفته است. (۲۰)

بوعلی همواره برای علاقه و روشنفکری دیگران ارزش قائل بوده و درخواست های علمی آنها را به طریق ممکن، اجابت می کرده و نهایت دقت، امانت، درستی و صداقت را در نگارش کتب به کار می بسته است.

ادب حضور در ساحت قدسی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم و ائمه اطهار علیهم السلام و بالاتر از همه حضرت حق، سزاوار حمد و ستایشی بی پایان است؛ وی آثار و نوشته های خود را با نام و یاد خدا و ائمه اطهار و صحابه گرامیشان، شروع می کرد و خاتمه می داد. درک شأن و شناخت امانت داران وحی و استفاده از راهنمایی های ارزنده ی ایشان، به موفقیت های بیشتر او کمک کرده بود.

ملاقات عارف زمان، ابو سعید فضل الله بن ابی الخیر با شیخ بوعلی در خراسان، مشهور است. (۱) ابو سعید پس از ملاقات با بوعلی می گوید: هر چه من می بینم او می داند. (۱۰، ص ۳۸۷)

عرفان، علمی است که رتبه ی آن از تمام علوم حصولی بالاتر است و می تواند دستگیری کننده سایر علوم در

بسیاری از احکام را نمی فهمد و سیره ی شرع را امضا می کند و در پیشگاه آن خاضع است. (۲۲ و ۲۳) آگاهی، انصاف و فروتنی از فضایل شیخ است. او مدد وحی و کلام حق را در آنچه از دسترس فهم و تجربه اش خارج است، خاضعانه می پذیرد و به آن باور دارد. عالم باید تا آنجا که ممکن است به یاری عقل، راهی برای فهم و استدلال پیدا کند و آنجا که ناتوان در می ماند، مقابله و انکار نکند.

ابن سینا، شاگردان بلاواسطه ی بسیار خوبی داشت. پیش از همه، جوزجانی وفادار که رساله ی حی بن یقظان (۲۴) را به فارسی ترجمه و شرح کرد، حسین بن زبیه ی اصفهانی که همان رساله را به عربی شرح کرد و یک زرتشتی با نامی کاملاً ایرانی، بهمنیار بن مرزبان (که اثر مهم او [التحصیل] است) را می توان نام برد. اما بی هیچ تردیدی می توان گفت که شاگرد خلف ابن سینا، سهروردی بود. (۱۴) در داستانی مشهور آمده است که وقتی بر شیخ معلوم شد که شاگردان درس گذشته را نخوانده اند، اشک از چشمانش جاری شد و به عنوان نصیحت می گوید: طناب باز های شهر می کوشند تا در رشته ی خود متخصص شوند؛ چرا شما در علوم الهی این شوق را ندارید؟ (۲۳)

ابن سینا به تربیت نیکوی شاگردان اهمیت می داد و از تعلیم آنها و اثری که می توانست بر رشد علمی و ارتقای فکری آنها بگذارد، غافل نبوده است. برای درس و شاگرد دلسوزی می کرد و در کوتاهی هایشان، راهنمای آنها بوده است.

مرحوم شیخ رئیس در رساله ی عهد خود می افزاید: در مورد آهنگ و موسیقی و شنیدنی ها، تعهد می سپارم که از آنچه فلسفه و حکمت آن را لازم می داند استفاده کنم؛ (۲۵ و ۲۶) وی در مبحث «مقامات عارفین» در نمط نهم کتاب «اشارات» به «نغمه رخیمه» اشاره کرده اند (۹) که سالک، احتیاج به حسن صوت دارد؛ اما اگر نامحرمی صدای نامحرم دیگر را بشنود، انسان را از اوج ماورای طبیعت به حسیض طبیعت، تنزل می دهد، و آهنگی که

درک حقایق باشد. بوعلی نیز به عرفان آگاه بوده و علم خود را با آن زینت بخشیده است.

هنگام مرگ هر سه روز یک بار قرآن را ختم و رد مظالم می کرده و غلامان خویش را آزاد نموده و آنچه داشته به نیازمندان داده است. (۱۲)

پیوستن به کتاب جاویدان، قرآن، نام و آثار شیخ را جاویدان کرده است. این پیوستگی مستلزم پایبندی به فرامین آن می باشد که بوعلی در آثار خود این دلبستگی و سرسپردگی را به خوبی نشان داده است.

در این زمان [وزارت] عادت او [ابن سینا] چنان بود که صبح زود پیش از برآمدن آفتاب از خواب بر می خواست و چند صفحه از کتاب شفا را می نوشت. هنگام طلوع فجر شاگردان و دوستان خود را می پذیرفت و تا موقع نماز پگاه با آنها بحث و گفتگو می کرد و بعد به بررسی کارهای دولتی می پرداخت و ... (۲۱)

ابن سینا خود را مقید به اجرای نظم در کارها می دانسته و تا رسیدن به نتیجه ی مطلوب به تلاش خود ادامه می داده است. مشغله های غیر علمی چون امور اجرایی و ... نظم وی را مختل و وقت گرانبهای او را در کسب علم هدر نداده و تداخل برنامه ها را به دقت حذف نموده است.^۲ سحر خیزی نیز در نگاه او، کامیابی را به ارمغان آورده است.

انصاف در داوری و دور بودن از غرور علمی، از ویژگی های اخلاقی دیگر بوعلی سینا است. وی احکام شرع را بر استنباط های شخصی ترجیح می دهد. به بیان او نیاز به پیامبران برای بقای نوع انسان و رسیدن او به کمال وجودی خویش، بسی بیشتر از نیاز وی به انحنای کف پاها است و معتقد است که خدایی که حتی مقعر ساختن کف پای انسان را فراموش نکرده، چگونه ممکن است نیاز او را به پیامبران بر آورده نساخته باشد. (۲۰ و ۲۲) وی در رساله ی عهد، در باره ی جزئیات مسائل می گوید: این جزئیات (جزئیات نماز، روزه، زکات و حج) را باید شریعت بگوید و عقل، پیرو محض است. البته عقل می فهمد که

۲- به فرموده ی امام موسی کاظم (ع) باید اوقات زندگی خود را به چهار قسمت تقسیم کنید: بخشی را به مناجات با خداوند متعال و بخشی را به کار و تلاش برای امرار معاش و کسب درآمد و بخش سوم را به روابط اجتماعی و گفت وگو با دوستان و افراد مورد اعتمادتان که عیوب شما را بیان می کنند و در واقع نسبت به شما خالصانه علاقه مند هستند، اختصاص دهید. بخش چهارم اوقات خود را نیز برای لذت بردن از امور حلال مادی و معنوی قرار دهید. و با این بخش چهارم است که شما می توانید به سه بخش دیگر رسیدگی کنید. (تحف العقول، ص ۴۳۳)

انسان را فرشته منش نکند، از تعهدات افرادی مانند بوعلی، دور است. (۲۳)

بوعلی علایق شاگردان خود را به خوبی می شناخته و از تفریحات آنها در زمان فراغت آگاهی داشته است. راهنمایی های او به عنوان استاد آن ها را به راه صلاح هدایت می کرده و از انحرافات اخلاقی و کج روی های آنها به سبب نا آگاهی، ممانعت می کرده است.

بخش مهمی از رساله ی «عهد» بوعلی سینا، بحثهای اخلاقی یعنی ارائه ی راه های اخلاقی و فنی است. (۲۵) رساله عهد دیگری نیز از شیخ الرئیس در حاشیه شرح الهدایة الاثیریة (۲۶) آمده است که عهد عملی است. اولین ماده این رساله دوم که در حقیقت، رساله عملیه است این است: «عهد کردم که عالمی از عوالم عقلی بشوم». کسانی که راه اخلاق را طی کرده اند، از اولین دستور العمل های آن کم خوردن، کم خوابیدن، کم حرف زدن، تنها بودن، ذکر دائم داشتن است:

صمت و جوع و سهر و خلوت و نکری به دوام
ناتمامان جهان را کند این پنج تمام (۲۳)

علم مزین به اخلاق است که دانشمند را ارجمند می کند؛ اخلاق است که از سوء استفاده های علمی ممانعت کرده و ارزش واقعی علم و صاحب آن را مشخص می نماید. ابن سینا این راز را کشف کرده و ارتقای خود را در تهذیب به اخلاق و پیمان اخلاقی می داند.

بخش سوم: اخلاق پزشکی

در بخش سوم سخن از تأکید بوعلی بر نقش ورزش در سلامتی جسم و جان آدمی، تأکید بر استنشاق هوای پاک، رعایت اعتدال در تأمین نیاز های بدن، پایین آوردن سطح توقعات و چشم داشت های مادی از بیماران، پرهیز از هر گونه شتابزدگی در تشخیص، معاینه و ... است:

پادشاه دیلمی را قولنجی فرا رسید؛ شیخ را احضار کرد و درمان آن را از او خواست. شیخ وی را درمان کرد و چهل شبانه روز بر بالین وی به خانه ی خود نرفت، تا آنکه شمس الدوله بهبود یافت و در نتیجه شیخ در زمره ی ندیمان شاه منسوب گردید. (۱)

شیخ می دانست که علم پزشکی به خاطر وجود بیمار و بیماری است، پس بیمار را بسیار احترام می کرد و احتیاج بیمار به خود را نعمت خداوند می دانست و مراقبت و توجه همه جانبه به او شکر این نعمت.

در ورزش و بهداشت و پیشگیری از بیماری ها شیخ معتقد بود که ورزش یکی از ارکان مهم سلامت مزاج است. او ورزش های مختلفی را برای آدمی در سنین مختلف بیان نموده است. وی می گوید: «بهترین ورزش در هر سن و سال، راه رفتن است». وی علاوه بر ورزش خواب طبیعی و استنشاق هوای پاک و پاکیزگی جسم را برای سلامت بدن ضروری می داند. وی همچنین رعایت اعتدال در خوردن را از شروط اصلی سلامت می داند. (۱۷)

عقل سالم در بدن سالم؛ بدن مانند فکر احتیاج به ورزش و فعالیت مناسب دارد تا در کمال و بلوغ فکری، همراه و یار باشد، نه مانع راه. خواب طبیعی، استنشاق هوای پاک و بهداشت بدن نیز در کنار ورزش به سلامت جسم که منزلگاه فکر است، کمک می کند. شیخ به پاکیزگی و حفظ این منزل مصر بود تا فکراسیر آن نشود. نیازهای بدنی و روحی-روانی را در خط اعتدال مورد توجه قرار می داد؛ اعتدال در خوراک و رعایت بهداشت تن را چون بهداشت محیط و روان در پیشرفت های علمی مؤثر می دانست.

بوعلی در درمان می گوید: تا آنجا که ممکن است با پرهیز و اجتناب از غذاهای مضر، سپس داروهای غذایی و در مرتبه های بعدی با داروهای مفرد و عند الضروره با داروهای مرکب باید بیماران را درمان کرد. همچنین وی معتقد بود که پرهیز و رژیم غذایی، حمام گرم و حمام آفتاب نیز همراه درمان مفید است. (۱۱ و ۲۷)

هر فعلی از جمله فعالیت های علمی و درمانی، مراتبی دارد؛ ارزش و کارایی آن علم، وابسته به رعایت آن مراتب است. بوعلی همواره از ساده ترین حالت استفاده می کرد و تا آنجا که ممکن بود دیگران را در استفاده از علم خود به زحمت نمی انداخت. اخلاق در بکارگیری علم را سرلوحه ی توصیه های علمی خود می ساخت؛ عجله نمی کرد و حق را با افراط و تفریط، ضایع نمی ساخت.

را در راهرو اتاق کارش به دیوار نصب کنند تا هر کدام از بیماران، در صورت تمایل هر مقدار که می خواهد به عنوان حق درمان در آن صندوق بریزد. (۱۲)

علم خود را حجاب راه سعادت نمی کرد و آن را وسیله ی کسب مادیات ن ساخت. همه -فقیر و غنی- را به یک چشم می نگریست و از نعم خداوند با کمک به دیگران سپاسگزاری می کرد.

تحلیلی در اخلاق جهان امروز و دیروز

پیشرفت های وسیع و خیره کننده ای که در حوزه های مختلف علوم پزشکی رخ داده، تغییر و تحولات عمیقی را در اخلاق علمی و عملی آن ایجاد کرده است. گستردگی بی انتهای مسائل اخلاقی در آموزش، پژوهش، حوزه های بالینی و غیره، در نتیجه ی نیاز به پاسخگویی به سؤالاتی بوده است که یا در دانش گذشته موضوعیت نداشته و یا حل نشدنی بوده اند. اگر چه ارزش و شأن سنت های اخلاقی گذشته انکار ناپذیر است، اما گسترش کمیّت و کیفیت علوم، تعداد دانش پژوهان و وضعیت اجتماعی، اقتصادی و سیاسی متفاوت امروز، لزوم تدوین و نگارش نانوشته های اخلاق را اجتناب ناپذیر نموده است. خطاهای گروه های علمی مختلف، مانند آزمایش های نازی ها روی زندانیان، آزمایش های تاسکجی و غیره، حکایت های تکان دهنده ای از فراموشی و تحت الشعاع قرار گرفتن اصول اولیه ی اخلاقی است. در این فضا بود که دانشمندان متعهد و مقید، بر آن شدند تا اصول اخلاقی پایه و نانوشته را یادآور شده و با جهانی کردن آنها، از انحرافات دانسته یا نادانسته ی افراد، ممانعت و پیشگیری کنند. قانون نورنبرگ، اعلامیه هلسینکی و گزارش بلمونت از نمونه های جهانی دعوت به رعایت اصول اخلاقی در حوزه علوم پزشکی است. نمونه هایی که از ابتدایی ترین حقوق، چون آزادی و اختیار فردی، عدالت، ضرر نرساندن و غیره سخن می گویند؛ چیزهایی که در گذشته رعایت آنها از رفتار و مشی اساتید و گاهی نصیحت ها و دلسوزی های آنان، به دانشجویان منتقل می شده است. به حسب عبارت مشهور «الْفُضْلُ لِمَنْ سَبَقَ»، از افتخارات

ماجرای آن جوان عاشق را که کسی از اطبا موفق به تشخیص و درمان او نگردیده بود، از جمله داستان های مشهور منسوب به بوعلی است. فراست شیخ بوعلی را در تشخیص و معالجه می توان از جزئیات داستان دریافت. ماجرای درمان آن جوان مبتلا به بیماری مالیخولیا که خود را گاو می پنداشت نیز زبانزد خاص و عام است. فراست و دقت و حوصله ای که بوعلی در درمان او بکار برد نیز مثال زدنی است. (۲۸)

بو علی نهایت دقت و تلاش خود را در رفع درد و رنج بیماران به کار می بست و از عوامل ناپیدایی که گاه مایه ی حیرت و سردرگمی می شوند، غافل نبود علل فاعلی، صوری و غایی را در کنار عوامل مادی، مورد توجه و دقت نظر قرار می داد. (۱۷) در درمان بیماران عجله نمی کرد و زود ناامید نمی شد. به آنچه می دانست عمل می کرد و نهایت دقت و فراست را با توجه به بیمار و بیماری، به کار می بست. با این حال اگر به چیزی علم نداشت، وارد نمی شد و اظهار نظر نمی کرد. کوشا، صبور و دور اندیش بود.

از دیگر داستان های زندگی بوعلی می توان به شرح داستان زنده ی به ظاهر مرده ای که در حال دفن شدن بود، اشاره کرد. آنگاه که شیخ بوعلی پس از ممانعت از دفن او را فصد نمود و به سبب آن، جان تازه گرفت و بهبود یافت و پس از معالجه به صحت کامل رسید. (۲۸)

اگر توان علمی او عده ای را از اشتباه و خطا می رهانید و بالاتر از آن، جان فرد یا افرادی را نجات می داد، بر خود واجب می دانست که راهنما باشد؛ مصداق من احیایها فکانتا احیا للناس جمیعاً (مائده، آیه ۳۲) بود و کوشا و جدی عمل می کرد.

ابو علی سینا پزشکی است که با کمال خوشرویی و مهربانی از بیماران خویش عیادت می کند و با کمال مراقبت و دلسوزی به معالجه ی بیماران می پردازد. وی می گوید: من از بسیاری از بیماران که احساس می کردم کم بضاعتند حق العلاج نمی گرفتم و به بعضی از آن ها از داروهایی که در مطب داشتم رایگان می دادم. (۱۰، ص ۱۶۳) در شرح حالش نوشته اند که: به هنگامی که در گرگان اقامت داشت، دستور داده بود که صندوقی

زندگی، پشتکار داشتن، تأثیر گذار بودن، آثار ارزشمند در سطح جهانی داشتن و غیره اشاره کرد. اگر چه اخلاق در علم، اهمیت بسیار دارد اما به نظر نویسندگان در درجه ی دوم و بعد از سیره ی عملی در زندگی فرد قرار می گیرد؛ لذا بیشتر از دو بخش دیگر مورد توجه ما قرار گرفته است. همان طور که در مقدمه نیز اشاره ای کوتاه شد، منطق و عقل سلیم با برهان ثابت می کند که بسیاری از اتّصافات ناروا به بوعلی در دوران حیات و پس از مماتش، را باید به چشم شک و تردید نگریست که خود نیاز به تحقیقات مفصّلی را می طلبد. لازم به ذکر است که توصیه ها در منشور اخلاقی تهیه شده بیشتر جنبه ی فردی دارند. امید است که برای تمام علاقمندان بخصوص دانشگاهیان عزیز مورد استفاده قرار بگیرد.

تشکر و قدردانی

از همکاری اعضای محترم گروه اخلاق و فلسفه سلامت دانشگاه علوم پزشکی شیراز و دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه شیراز تشکر به عمل می آید. همچنین از راهنمایی های ارزنده ی جناب آقای دکتر علیرضا باقری چیمه قدردانی می گردد.

۵- جوزجانی ا ع ا م، رساله ی سرگذشت (یا سیره) ابن سینا، متن و ترجمه فارسی، به اهتمام نفیسی س، تهران: انتشارات انجمن دوستداران کتاب، ۱۳۳۲.

۶- ابن سینا ح ا ع، رسائل. ترجمه: درّی ض ا. چاپ دوم. انتشارات مرکزی، ۱۳۶۰، ص الف-۴۰.

7- Mory RN, Mindell D, Bloom DA. The Leech and the Physician: Biology, Etymology, and Medical Practice with Hirudinea medicinalis. World J Surg 2000; 24: 878-883.

8- Erer S, Duzbakar O, Erdemir AD. A Forensic Autopsy Case Belonging To The Nineteenth Century In Turkey. JISHIM 2006; 5: 40-45.

ما این است که دانشمندان اسلامی، به صفات و فضایل اخلاقی مزین بوده و آن را به دانش آموختگان خود نیز انتقال می داده اند و از ملاک های پذیرش و جواز ادامه ی فعالیت حرفه ای خود و دیگران بر می شمردند. آنچه در این مطالعه ارائه شده است، دو بعد دارد: در بعد نخست، از اصول اخلاقی اولیه ای صحبت می کند که در لابلای اعمال و رفتار و گفتار علمی هر روز ما به چشم می خورد و وجه اشتراکی نیز با بیانیه ها و اعلامیه های اخلاقی عصر حاضر دارد و در بعد دوم، از زندگی شخصی، نحوه ی برخورد با مسائل روزمره و حل آنها، تلاش ها، تجربیات و نصایح این دانشمند بزرگ مسلمان صحبت می کند. دستمایه هایی گران بها که در هیچ جایی نوشته نشده است. لازم به ذکر که ارتقای اخلاقی تنها با خواندن نوشته ها حاصل نمی شود؛ باید تجربه کرد و از تجربه های ارزشمند دیگران نیز بهره برد.

نتیجه گیری

ابعاد گوناگون زندگی بوعلی سینا به چند دلیل برای الگو گیری اخلاقی در مسائل علمی، عملی و پزشکی مناسب بوده است که از جمله ی آن ها می توان به مسلمان بودن، فیلسوف بودن، عارف بودن، دقیق بودن در سراسر

منابع:

۱- نفیسی س. زندگی و کار و اندیشه و روزگار پور سینا. به اهتمام جریزه دار، ع ا. چاپ اول. تهران: اساطیر؛ ۱۳۸۴، ص ۹۱-۱۱.

2- Dunn P M. Avicenna (AD 980-1037) and Arabic perinatal medicine. Archives of Disease in Childhood 1997; 77: F75-F76.

3- Alyan A. Ibn-Sina, Abu-Ali Al Husyn. ASJOG 2005; 2: 371.

4- Al-Rawi MM. The contribution of Ibn Sina (Avicenna) to the development of earth science. Foundation for Science Technology and Civilization 2002; publication Number: 4039.

- ۹- ابن سینا ح اع، الاشارات و تنبیها، التحقیق: الزارعی م. چاپ دوم، مؤسسه بوستان کتاب؛ ۱۳۸۱، ص ۳۶۷-۳۵۳.
- ۱۰- کوچ ج ب. ابن سینا (نابغه ای از شرق). ترجمه و اقتباس: منصور، ذ.ا. چاپ هفتم، زرین؛ ۱۳۷۳، فصول ۱-۱۲.
- ۱۱- نجم آبادی م، خدیو جم ح. مردی برتر از عصر خویش؛ ابن سینا، نابغه ی جهان پزشکی (مجموعه ی مقالات)، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات؛ ۱۳۸۱.
- ۱۲- نجم آبادی، م. تاریخ طب در ایران پس از اسلام (از ظهور اسلام تا دوران مغول). چاپ دوم. مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران؛ ۱۳۶۷، ص ۶۳۳-۴۷۷.
- ۱۳- صفا ذ.ا. جشن نامه ی ابن سینا، سرگذشت و تألیفات و آرای ابن سینا. مجلد اول. چاپ دوم. انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران؛ ۱۳۸۴، ص ۱-۱۰۷.
- ۱۴- کوربن ه. تاریخ و فلسفه اسلامی (متن کامل)، ترجمه: طباطبایی ج. چاپ دوم. تهران: کویر و انجمن ایران شناسی فرانسه؛ ۱۳۸۷، ص ۲۴۸-۲۳۷.
- ۱۵- مهدوی ی، فهرست نسخه های مصنفات ابن سینا. تهران: انتشارات دانشگاه تهران؛ ۱۳۳۳، شماره ی ۲۰۶.
- ۱۶- گوهرین، س ص. حجة الحق ابوعلی سینا. چاپ سوم. انتشارات طوس؛ ۱۳۵۶، ص ۵۴۸.
- ۱۷- ابن سینا ح اع، قانون در طب. ترجمه: شرفکندی ع ا (هه ژار). کتاب اول. سروش؛ ۱۳۶۶، ص ۹-۱.
- ۱۸- ابن سینا ح اع، رگ شناسی یا رساله ای در نبض. مقدمه و حواشی و تصحیح: مشکوة س م. چاپ دوم. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی؛ ۱۳۸۳.
- ۱۹- ابن سینا ح اع، معراج نامه. تحریر: ابرقوئی ش ا. مقدمه، تصحیح و تعلیق: هروی ن م. چاپ دوم. بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی؛ ۱۳۶۶، ص ۹۴ و ۱۳۳.
- ۲۰- بهاری ی. ویژگی های اخلاقی ابن سینا. مجموعه مقالات همایش بین المللی ابن سینا. <http://www.buali.ir/PDF/>.
- ۲۱- سرمدی، م ت. دایره المعارف پژوهشی در تاریخ پزشکی و درمان جهان از آغاز تا عصر حاضر، کتاب اول (پیشگامان و طب اسلامی). چاپ دوم. انتشارات سرمدی؛ ۱۳۷۹، ص ۲۶۳-۲۸۳.
- ۲۲- ابن سینا ح اع، الشفاء، الهیات (۱). تحقیق: قنواتی، زاید، س. راجعه و قدّم له: مدکور، نشر الاولى. ذوی القربی؛ ۱۴۲۸، ص ۴۴۱ و ۴۲۳.
- ۲۳- جوادی آملی ع، ابن سینا و اخلاق؛ <http://www.porsojo.com/fa/node/72775>
- ۲۴- جوزجانی اع ام، ابن سینا و تمثیل عرفانی. تصنیف: کرین ه. ج اول (قصه حی بن یقضان). چاپ دوم. مؤسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران؛ ۱۳۸۴.
- ۲۵- بدوی، ع. ارسطو عند العرب. چاپ دوم. کویت: وكالة المطبوعات؛ ۱۹۷۸ م، ص ۲۴۷-۲۴۹.
- ۲۶- جلوه، م ا. حاشیه بر شرح الهدایه الاثیریة اثیرالدین مفضل ابهری. چاپ سنگی. تهران؛ ۱۳۱۳ ه ق، ص ۳۳۷.
- ۲۷- ابن سینا ح اع، قانون در طب. ترجمه: شرفکندی ع ا (هه ژار). کتاب پنجم. چاپ اول. سروش؛ ۱۳۶۷، ص ۲۲۹.
- ۲۸- حجت ر. مرد هزار ساله (سیری نو در روش زندگی و شیوه کار شیخ رئیس بو علی سینا). چاپ چهارم. تهران: مؤسسه اطلاعات؛ ۱۳۸۵، گفتار های ۲۲ و ۲۷.

سوالات مقاله بازآموزی

هر سؤال تنها یک جواب دارد و آن جواب، بهترین و درست ترین گزینه ای است که منطبق بر متن مقاله است:

۱- کدام مورد زیر در مورد دانشمند حکیم ایرانی، بوعلی سینا درست نیست؟

- الف- وی از دانشمندان سده ی چهارم است و شهرتی جهانی دارد
ب- رساله ی سرگذشت، تنها رساله ی شرح زندگی بوعلی است که به قلم خود وی نگاشته شده است.
ج- شیعه بودن بوعلی سینا با برهان قابل اثبات است
د- وی در ۵۸ سالگی وفات یافت و در همدان به خاک سپرده شد.

۲- دو بیتی زیر که از سروده های جناب بوعلی سینا است، در چه رابطه ای سروده شده است؟

- کفر چو منی گزاف و آسان نبود
محکم تر از ایمان من ایمان نبود
در دهر چو من یکی و آن هم کافر
پس در همه دهر یک مسلمان نبود

- الف- اثبات اصل نبوت
ب- اثبات حقانیت امامت
ج- دفاع از ایمان خودش
د- دفاع از ایمان مسلمانان عصر بوعلی

۳- چگونه می توان در مورد شرابخوار بودن یا نبودن بوعلی بررسی و اظهار نظر کرد؟

- الف- مقایسه ی ارادت وی به دین با شراب خواری
ب- مقایسه آثار معنوی بوعلی و شرابخواری
ج- مقایسه اعتقادات و پند های بوعلی با شرابخواری
د- همه موارد فوق درست است

۴- با توجه به آثار بوعلی سینا، کدام گزینه در مورد اصول پیشرفت های علمی از دیدگاه وی درست نیست؟

- الف- سخت کوشی و رعایت اخلاق
ب- مناعت طبع در انتخاب هدف
ج- انتخاب اساتید شایسته
د- قدردانی از اساتید

۵- کلید فرار از ناامیدی های علمی با توجه به آثار و نوشته های بوعلی سینا کدام گزینه است؟

- الف- حداکثر تلاش در فهم نادانسته ها
ب- توکل و استعانت دائم از خداوند
ج- سفر های بسیار در جستجوی اساتید شایسته
د- صدقه و کمک به تهیدستان

۶- مطالعات جدی بوعلی در کتابخانه سامانیان و سپس ادعای او که «دیگر نیازی به مطالعه نماند» دلالت بر کدام

موضوع مهم دارد؟

- الف- نقش تفکر در علم آفرینی
ب- نقش مصاحبت با حاکمان روز در علم آفرینی
ج- نقش مطالعات زیاد و منظم در سن کم
د- نقش استفاده از فرصت ها

۷- کدام یک سیره عملی بوعلی سینا نیست؟

- الف- شرم نداشتن از گفتن «نمی دانم»
 ج- ارزش قائل شدن برای علاقه ی علمی دیگران
 ب- درگیر نشدن در مادیات و مقامات دنیایی
 د- فصاحت و بلاغت داشتن در نوشتار

۸- کدام عبارت ذیل ارادت شیخ به دین و صاحبان دین را نشان میدهد؟

- الف- درود و سلام بر پیامبر اسلام (ص) و ائمه اطهار (ع) در ابتدای کتب خویش
 ب- مقایسه نیاز بشر به پیامبران با انحنای کف پا
 ج- پیروی محض عقل از شریعت در جزئیات نماز و حج و ...
 د- ارادت شیخ در همه موارد فوق مشهود است

۹- کدام عبارت ذیل درست است؟

- الف- عرفان در نظر بوعلی نسبت به فلسفه چندان اهمیتی ندارد
 ب- ابن سینا بطور کلی مخالف هر نوع موسیقی و نغمه است
 ج- کم خوردن و کم خوابیدن از پند های اخلاقی شیخ الرئیس است
 د- بوعلی معتقد است پرداختن به زندگی خارج از کلاس شاگرد، کار استاد نیست

۱۰- کدام یک، از دستورات اخلاقی شیخ الرئیس نیست؟

- الف- ذکر دائم داشتن
 ج- مصاحبت دائم با دانشمندان
 ب- کم حرف زدن
 د- تنها بودن

۱۱- کدام مورد ذیل درباره نظرات و دانش پزشکی ابن سینا درست نیست؟

- الف- اولین اقدام درمانی استفاده از داروهای مفرد و عند الضرورت، داروهای ترکیبی است.
 ب- بهترین ورزش در هر سنّی پیاده روی است
 ج- رعایت اعتدال در خوردن از شروط اصلی سلامت است
 د- عوامل محیطی چون آب و هوا به شرط رعایت بهداشت فردی اثری در سلامت افراد ندارند

۱۲- کدام مورد زیر از دلایل لزوم تدوین اصول بدیهی و نانوشته های اخلاقی است؟

- الف- گستردگی سؤالات بی پاسخ مانده، به دلیل رشد سریع علمی
 ب- وضعیت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی متفاوت و پرتنش امروز نسبت به گذشته
 ج- خطاهای اخلاقی گروه های مختلف و آثار و تبعات آن ها
 د- مزین بودن دانشمندان اسلامی گذشته ی ما به صفات و فضایل اخلاقی

پاسخنامه مقاله خودآموزی

توجه: مدت دریافت پاسخنامه مقالات خودآموزی تا تاریخ ۸۹/۱۱/۱ می باشد. ضمناً یادآور می شود پاسخنامه را به همراه فرم ثبت نام به دفتر مجله طب و تنزیه ارسال نمایید.

شرایط دریافت گواهی شرکت در برنامه بازآموزی:

۱- پاسخ صحیح به حداقل ۸۰٪ از سئوالات مربوطه

۲- تکمیل و ارسال فرم اشتراک جدید به همراه حق اشتراک مجله

۳- ارسال پاکت دارای تمبر و آدرس فرستنده الزامی می باشد در غیر اینصورت مجله هیچگونه تعهدی در قبال ارسال امتیاز بازآموزی ندارد.

شماره اشتراک
شماره نظام پزشکی

ملاحظات اخلاق علمی و عملی در زندگی

و آثار ابن سینا

پاسخنامه

الف	ب	ج	د	
☐	☐	☐	☐	۱
☐	☐	☐	☐	۲
☐	☐	☐	☐	۳
☐	☐	☐	☐	۴
☐	☐	☐	☐	۵
☐	☐	☐	☐	۶
☐	☐	☐	☐	۷
☐	☐	☐	☐	۸
☐	☐	☐	☐	۹
☐	☐	☐	☐	۱۰
☐	☐	☐	☐	۱۱
☐	☐	☐	☐	۱۲

Scientific and applied ethics considerations in the Avicenna's life and his works

Omid Asemani, Ali Mohammad Sajedi

Abstract:

Avicenna, the great Iranian Muslim Scholar of the fourth century is one of those great Iranian scientists with global fame. Despite the wide researches conducted to investigate his viewpoints in different aspects of knowledge his ethical looking has been relatively shortly studied.

In this way, in this article we have attempted by using the existing narrations and reports from the real life of him and his scientific works taking out an ethical charter, The Applied Ethics Charter of Avicenna, applicable by all academics especially health care providers and enthusiastic. Obviously the research approach in these kinds of studies is library based and document oriented. The content of the Charter has been categorized into three parts: scientific, applied and medical ethics which the concise concept of each part is as the following:

In part one his seriousness in learning the knowledge of his time in the adulthood, intelligence and carefulness in teaching and his willingness to keep company with other scientists, etc. have been considered. Ethical Islamic elements like piety, faith, recognition of God's blessings, politeness in the presence of Allah and prophet Mohammad, good intention, scientific journeys in the search of new learning and experiments, wise insight, etc and emphasis on the role of exercise, in the body and mind healthiness, living in clean environments, balance in providing body needs, not seeing patients as money providers and not being precipitous in the detection and examination of diseases, etc. are example items which have been dealt with in parts two and three respectively.

Key words: *Ibn Sina, Avicenna, Ethical Charter, Scientific Ethics, Applied Ethics, Medical Ethics*